

М'яжкота І. В.,

викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури

ПАРОНІМІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Анотація. У статті розглянуто особливості вияву паронімії в термінології української фольклористики. Виявлено різні види паронімів, визначено шляхи їх творення та проаналізовано способи розрізнення значень зазначених термінологічних одиниць.

Ключові слова: українська мова, термінологія української фольклористики, паронімія, термін-паронім, паронімічна пара, паронімічний ряд.

Постановка проблеми. Терміносистема, як і будь-яка мовна система, базується на відношеннях між її елементами. Найменш дослідженим аспектом синхронного вивчення термінів на рівні лексико-семантичної парадигматики є паронімія. До 60-х років ХХ століття траплялися лише окремі наукові праці, що торкалися питань лексичної паронімії, але останнім часом у лінгвістиці почали приділяти увагу спеціальному дослідженню цього явища.

Потреба досліджень паронімії пояснюється тим, що мовці часто ототожнюють значення паронімічних лексем, не можуть зробити правильний вибір потрібного пароніма зі словесного ряду, оскільки не розрізняють їх.

На матеріалі термінологіки української фольклористики явище паронімії ще не було предметом спеціального наукового дослідження. Отже, така проблема є актуальною і потребує вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нові підходи до розв'язання питання паронімічних відношень натрапляємо в працях Л.О. Введенської, Д.Г. Гринчишина, М.П. Колесникова, А.П. Критенка, Е.В. Кузнєцової, О.А. Сербенської та ін. У сучасному мовознавстві пароніми були об'єктом уваги В.С. Ващенко [1], О.В. Вишнякової [2]. Явище паронімії вчені прагнуть осмислити в системі лексики, показати пароніми у зв'язках з іншими частинами мови, виявити властиві паронімам ознаки.

Метою дослідження є аналіз специфіки явища паронімії в термінології української фольклористики.

Об'єкт дослідження – термінологія української фольклористики.

Предмет дослідження – пароніми у складі її термінології. Досягнення окресленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) виокремити паронімічні пари в термінології української фольклористики та здійснити їх семантичний аналіз;
- 2) дослідити пароніми термінологіки української фольклористики з погляду походження;
- 3) з'ясувати шляхи творення термінів-паронімів у фольклористиці;
- 4) визначити способи розрізнення значень паронімічних терміноодиниць.

Методи дослідження: відповідно до мети й завдань роботи характеристика матеріалу здійснюється на основі описового та порівняльного методу з використанням прийомів класифікації, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичній літературі немає однаковості щодо трактування поняття паронімії. Словник паронімів української мови вказує, що це «слова, які дуже близькі за своїм звучанням, але різні за значенням і написанням» [3, с. 3]. Деякі науковці трактують це явище у вужчому розумінні, наголошуючи, що паронімами є лише семантично зв'язані спільнокореневі слова [4, с. 231], інші ж подають їх як слова, близькі за звучанням незалежно від морфемного складу та відсутності чи наявності спільних сем [5, с. 106]. Для паронімії в термінології й загальноживаній лексиці характерними є спільні риси.

Аналізуючи лексико-семантичні особливості української музичної термінології, С. Булик-Верхола виділяє зовнішньосистемну паронімію та внутрішньосистемну. Зовнішньосистемна паронімія виникає, коли одне найменування паронімічної групи належить до терміносистеми, а друге є загальноживаним словом або терміном іншої галузі [6, с. 61].

Найпоширенішою в досліджуваній термінології є внутрішньосистемна паронімія, що створює труднощі вживання термінів: *лірницькі пісні* (пісенні твори з репертуару лірників – переважно набожні пісні – канти і псалми з «Псалтиря» [7, с. 225]) – *ліричні пісні* (чисельно найбільша група родинно-побутових пісень, в яких оспівуються почуття й переживання закоханих [7, с. 228]), *примовки* (короткі висловлювання, що вживаються дітьми на певних етапах гри чи повсякденного спілкування [8, с. 611]) – *скоромовки* (паремійний жанр дитячого фольклору, в основі якого – короткі віршички чи вислови з теплою грою важковимовних слів, які треба швидко і виразно проговорити [7, с. 353]).

Пароніми фольклористики поділяємо на:

1) автохтонні паронімічні назви (*дума* (жанр (вид) суто українського речитативного народного героїчного ліро-епосу, який виконували мандрівні, переважно незрячі, співці-музиканти – кобзарі, бандуристи в Центральній та Лівобережній Україні [7, с. 88]) – *думка* (жанр (вид) невеликої медитативно-елегічної (журливої) поезії, іноді баладного змісту, який був поширений у творчості українських письменників-романтиків першої половини ХІХ ст., і який вони використовували на означення народних пісень такого ж змісту в тогочасних фольклорних збірниках [7, с. 91]), *закличка* (жанр дитячого фольклору, пов'язаний з вірою давньої людини в магічну дію слова [7, с. 139]) – *заплачка* (усталений початок співаного фольклорного твору – думи, биліни, рідше – історичної пісні [7, с. 152]);

2) паронімічні назви іншомовного походження (*фольклор* (запропонована у 1846 р. англійським археологом У. Томсом назва для давньої народної традиційної культури [7, с. 396]) – *фейклор* (несправжній фольклор, підробка [7, с. 390]), *міфологема* (мотив чи образ міфологічної системи, який має певне власне значення-поле, власну семантику, або з ким пов'язаний ряд міфологічних уявлень [7, с. 252]) – *міфологія* – термін вживається у двох значеннях: 1) сукупність міфів, нагромад-

жених певною архаїчною за своїм походженням культурною традицією, тим чи іншим народом, сума виражених в оповіданнях і образах первісних уявлень про навколишній світ; 2) назва галузі знання, науки про міфи і міфологічну свідомість різних народів, яка сягає своїми початками стародавньої Греції і особливого розвитку набула наприкінці XVIII – першій половині XIX ст., зокрема в працях учених т. зв. «міфологічної школи» [7, с. 252]).

Аналізуючи паронімічні одиниці в загальноновживаній і термінологічній лексиці, мовознавці, зокрема О.В. Вишнякова, вказують, що такі одиниці утворюють паронімічні пари, однак дослідження паронімії на матеріалі термінології української фольклористики доводить, що пароніми, як і синоніми можуть утворювати паронімічні ряди, які складаються з двох і більше членів: *билина* (епічна речитативна пісня про богатирські пригоди [7, с. 29]) – *билиця* (усне народне оповідання про те, що нібито відбулося насправді [7, с. 30]) – *небилиця* (невелике усне оповідання розважального змісту, комізм якого будується на дотепно скомпонованих алогізмах та каламбурі [7, с. 276]), *фольклористика* (наука про різні види фольклору [7, с. 401]) – *фольклоризація* (термін, що усталився в українській фольклористиці щодо народних переробок творів літературного походження і поширення їх за законами усного побутування [7, с. 398]) – *фольклоризм* (термін, що позначає багатозначне поняття двох рівнів вияву: генетичного та функціонального [7, с. 399]), *фабльо* (невелике гумористично-сатиричне оповідання з одноподійним сюжетом про комічну ситуацію, випадок, подію [7, с. 389]) – *фабула* (виклад, переказ змісту подій в епічному, ліро-епічному, драматичному творах у хронологічній послідовності, чим відрізняється від самого зображення тих же подій в художньому творі, тобто є схематичним переказом сюжету, а не самим сюжетом, в якому буває зміщення часової послідовності подій, різні екскурси (в минуле, в майбутнє, у віддалені від основного змісту ситуації тощо) [7, с. 389]) – *фабулят* (термін на узагальнене означення невеликих усних оповідок переважно від третьої особи про реальні події, випадки у буденному житті, побуті тощо [7, с. 390]). Але, на відміну від синонімічних одиниць, компоненти кожного лексичного ряду паронімів співвідносяться між собою як паралельні одиниці, які відрізняються як за формою, так і за змістом. Тобто визначальною особливістю паронімічного ряду є те, що «належні до його складу одиниці вступають у відповідне відношення насамперед на основі структурної подібності, яка, однак, не призводить до повного або часткового збігу лексичних значень» [9, с. 156].

Досліджуючи явище паронімії, В.С. Ващенко [1, с. 35] доходить висновку, що пароніми мають різні шляхи утворення. Спираючись на його класифікацію, в термінологічній української фольклористики виділяємо такі шляхи творення паронімів:

а) спільний корінь: *пареміографія* (галузь фольклористики, яка займається збиранням паремій, укладанням у збірники та їх виданням [7, с. 288]) – *пареміологія* (галузь фольклористикремії, яка досліджує паремії [7, с. 288]), *фетиши* (річ, пов'язана з надприродними силами – богами, духами, за допомогою яких людина могла з ними спілкуватися і отримувати допомогу [7, с. 393]) – *фетишизм* (віра в надприродні властивості фетишів [7, с. 393]);

б) відсутність в одному зі слів одного-двох звуків, наявних в іншому слові: *варіант* (термін, який означає змінність, рухливість тексту фольклорного твору в процесі усного побутування

при збереженні його основного змісту [7, с. 41]) – *інваріант* (узагальнення істотних варіантних ознак у відверненні від варіантної конкретики [10, с. 100]), *байка* (старовинна назва народної казки, яка в цьому значенні збереглася в народній мові західних регіонів України і вживається тепер іноді паралельно з назвою «казка»; походить від давньоукраїнського «баяти» – забавно оповідати [7, с. 23]) – *байкар* (у давнину «баюн», оповідач байок, тобто казок – з цим значенням це слово в народній мові й досі збереглося поряд з літературною назвою «казкар» [7, с. 24]);

в) зміна одного звука на інший: *билина* (епічна речитативна пісня про богатирські пригоди [7, с. 29]) – *билиця* (усне народне оповідання про те, що нібито відбулося насправді [7, с. 30]).

Крім вищезгаданих, фіксуємо також такі паронімічні пари: *казка* – *приказка*, *типізація* – *типологія*, *варіативність* – *варіація*, *анекдот* – *анекдотист*, *обрядовий* – *позаобрядовий*.

Висновки. Отже, проаналізовані термінолексми засвідчують, що термінології фольклористики властиве явище паронімії з тими самими принциповими ознаками, які притаманні загальноновживаній лексиці, а саме: а) часткова структурна подібність, б) семантична відмінність, в) належність до одного лексико-семантичного класу слів (частин мови).

Більшість термінолексем фольклористики іншомовного походження. Як засвідчує аналізований матеріал, паронімами можуть бути терміни, що різняться: а) окремими звуками (*билина* – *билиця*), б) кількома звуками одночасно (*анімізм* – *анімалізм* – *аніматизм*), в) префіксами (*палеофольклор* – *псевдофольклор* – *постфольклор*, *закляття* – *прокляття*). Найбільша кількість паронімів у термінології української фольклористики твориться за допомогою суфіксального способу. Спорадично трапляються різнокореневі пароніми: *контамінація* – *конкатенація*, *жнивварські пісні* – *жовнівські пісні*.

Специфіка термінної паронімії зумовлена своєрідністю терміна як мовного знака. Чітке розмежування значень термінів-паронімів, а також фіксація їх у словниках допоможе уникнути мовних помилок під час спілкування та сприятиме точному розумінню суті процесів і явищ.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні лексико-семантичного аспекту термінологіки української фольклористики.

Література:

1. Ващенко В.С. Українська лексикологія: семантико-стилістична типологія слів: посібн. для студентів-філологів. Дніпропетровськ: ДДУ, 1979. 124 с.
2. Вишнякова О.В. Паронимия как языковое явление. Вопросы языкознания. 1981. № 2. С. 53–62.
3. Д.Г. Гринчишин, О.А. Сербенська. Словник паронімів української мови. Київ: Рад. шк., 1986. 222 с.
4. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика. М., 1977.
5. Ощипко І.Й. Практична стилістика сучасної української літературної мови. Лексика. Л., 1968.
6. Булик-Верхола С. Паронімія в українській музичній термінології. Вісник нац. університету «Львівська політехніка. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 61–63.
7. Українська фольклористика: словник-довідник / уклад.-ред. М. Чорнопиский. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
8. Лановик М., Лановик З. Українська усна словесність. Львів, 2000.
9. А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник; за ред. А.П. Грищенка. 3-тє вид., допов. К., Вища шк., 2002. 439 с.
10. Путилов Б.Н. Инвариант. Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии. Минск, 1993.

11. Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології / Є. Антонович та ін. Колективне дослідження за матеріалами Других Гончарівських читань. К. Веселка, 1993. 207 с.
12. Лановик М., Лановик З. Вивчення української усної народної творчості у вищій школі. Вища школа. Львів, 2001. № 6. С. 38–45.
13. Гінда О. Понятійне поле теоретичної фольклористики (до постановки проблеми). Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». 2003. Випуск 31. С. 495–500.
14. Гінда О. Фольклористика і фольклор: до актуалізації проблеми. Держава і Регіони. Науково-практичний журнал ПКУ. 2011. № 4. С. 10–17.

Мягкота И. В. Паронимия в терминологии украинской фольклористики

Аннотация. В статье рассмотрены особенности проявления паронимии в терминологии украинской фолькло-

ристики. Выявлены разные виды паронимов, обозначены пути их создания и проанализированы способы различия обозначенных терминологических единиц.

Ключевые слова: украинский язык, терминология украинской фольклористики, паронимия, термин-пароним, паронимическая пара, паронимический ряд.

Miakhkota I. The paronymy in Ukrainian folklore terminology

Summary. The article deals with the manifestation peculiarities of Paronymy in the Ukrainian folklore terminology. Different types of paronyms were discovered, ways of their creation were determined, and methods of distinguishing the values of these terminological units were analyzed.

Key words: ukrainian language, ukrainian folklore terminology, paronymy, paronym term, paronymic set, paronymic row.